

УДК: 94(477-41)«1986–1987»

**ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ ВИСВІТЛЕННЯ
ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ В РАДЯНСЬКІЙ
І ЗАРУБІЖНІЙ ПРЕСІ (1986–1987 рр.)**

У статті висвітлюється інформаційна ситуація 1986–1987 рр. довкола аварії на Чорнобильській АЕС, аналізуються особливості висвітлення цієї події вітчизняними та зарубіжними засобами масової інформації.

Ключові слова: аварія на ЧАЕС, інформаційна політика, засоби масової інформації.

В статье освещается информационная ситуация 1986–1987 гг. относительно аварии на Чернобыльской АЭС, анализируются особенности освещения этого события отечественными и зарубежными средствами массовой информации.

Ключевые слова: авария на ЧАЭС, информационная политика, средства массовой информации.

The article covers information situation 1986–1987 on the accident at the Chernobyl nuclear power plant, event coverage analyses characteristics of domestic and foreign media.

Keywords: the accident at the Chernobyl nuclear power plant, information policy, mass media.

Наукове дослідження проблем, пов'язаних з Чорнобильською катастрофою, певний час було неможливе через відсутність доступу до архівних матеріалів. Коли зняли гриф секретності, одними з перших почали розробляти цю проблематику Ю. М. Щербак [18] і А. Ярошинська. Остання, зокрема, опублікувала низку протоколів засідань оперативної групи політбюро ЦК КПРС про вивчення причин аварії та організацію заходів для ліквідації її наслідків [1]. В другій половині — наприкінці 1990-х рр. побачили світ перші збірники документальних матеріалів [17], а також загальні наукові роботи на цю тему [2]. В наступні роки наукове вивчення причин і наслідків аварії на Чорнобильській АЕС тривало, наслідком чого стала публікація низки документальних видань [5; 10; 13; 16], дисертації [3], мемуарної [7; 9] і наукової літератури [8]. Втім, і досі окремі аспекти чорнобильської проблематики недостатньо вивчені. Мета статті — до певної міри заповнити ці прогалини, проаналізувавши особливості інформаційної політики 1986–1987 рр. щодо висвітлення катастрофи на ЧАЕС.

26 квітня 1986 р. на четвертому енергоблоці Чорнобильської АЕС пролунав вибух, унаслідок якого було зірвано кришку реактора й відкрито шлях радіоактивній хмарі, що здійнялася в повітря. Чорнобильська катастрофа стала однією з наймасштабніших техногенних катастроф у світі. Вона назавжди змінила життя значної частини населення України та сусідніх з нею держав.

Попри політику перебудови і гласності, радянські засоби масової інформації до кінця 1980-х рр. іше не мали можливості вільно діяти. Це виразно проявилось й у тому, як вони подавали інформацію про аварію на Чорнобильській атомній електростанції.

26 квітня 1986 р. радянські ЗМІ не поінформували громадськість про надзвичайну подію. Натомість широко висвітлювався хід з'їзду Українського товариства охорони природи, який цього дня відбувався. Перше повідомлення про аварію з'явилося лише 27 квітня, через 36 годин після вибуху на реакторі. Тоді диктор прип'ятьської радіотрансляційної мережі оголосив тимчасову евакуацію жителів міста. Водночас і центральні, і республіканські газети й телебачення зберігали мовчання, аж доки про атомну катастрофу почали повідомляти західні ЗМІ.

27 квітня о 22.00 у Швеції було зареєстровано різке зростання рівня радіації. Спочатку шведи пов'язали цю ситуацію з діяльністю підприємства в місті Форсмарк, поблизу Стокгольма. Однак уже опівдні 28 квітня шведська влада мала інформацію про те, що джерело забруднення — поза межами країни. Цього ж дня міністр енергетики Швеції скликав термінову прес-конференцію, в ході якої офіційно заявив, що «держава-порушник» лежить на схід від території Швеції [4].

Тим часом 28 квітня 1986 р. о 21.00 ТАРС передав таке коротке інформаційне повідомлення: «На Чорнобильській атомній електростанції відбувся нещасний випадок. Один з реакторів отримав пошкодження. Вживаються заходи з метою усунення наслідків інциденту. Потерпілим надано необхідну допомогу. Створено урядову комісію для розслідування події». Того ж дня о 23.00 данська лабораторія ядерних досліджень оголо-

Зруйнований реактор
Чорнобильської АЕС, 1986 р.

сила про те, що на Чорнобильському атомному реакторі відбулася аварія категорії МПА (максимальна проектна аварія).

Наступного дня, 29 квітня, РАТАУ передало більш розгорнуте повідомлення союзного уряду, в якому йшлося про витік радіоактивних речовин, перші жертви та евакуацію жителів Прип'яті й навколишніх населених пунктів [14]. Того ж дня повідомлення про серйозну аварію було передано в новинах одного з європейських телеканалів, а дещо пізніше повторено «Голосом Америки» й на радіо «Свобода». Натомість радянські ЗМІ почали передавати більш-менш достовірну інформацію про те, що відбулося в Чорнобилі, лише двома тижнями пізніше, коли вже стало зрозумілим, що обстановка на станції дещо стабілізувалася. До того часу одностайна позиція радянських засобів масової інформації була такою: на Чорнобильській АЕС стався «нещасний випадок», унаслідок якого «реактор отримав пошкодження».

Перше офіційне повідомлення про катастрофу на ЧАЕС з'явилося на радянському телебаченні лише 28 квітня. Щодо газет, то вони повідомили про аварію лише 29 квітня 1986 р. Пізніше Михайло Горбачов в одному з інтерв'ю зізнався, що ситуація на ЧАЕС його глибоко вразила. Зволікання з офіційними заявами про ситуацію колишній керівник радянської держави виправдовував тим, що тодішні чиновники не оцінювали адекватно масштаби трагедії, проте прагнули запобігти поширенню панічних настроїв серед населення. «Я думаю, мене інформували в міру можливості правдиво, — відзначав Горбачов, — просто спочатку навіть найкращі фахівці щиро не розуміли серйозності катастрофи. Наведу один приклад. 27 квітня, вже після евакуації Прип'яті, урядова комісія у повному складі залишилася ночувати і вечеряти в прип'ятському готелі «Полісся» — в звичайному одязі і без респіраторів. Адже і вода, і повітря, і вся їжа вже були заражені. Також в звичайному одязі і без респіраторів облітали територію на вертольотах в перші дні після катастрофи наші академіки. Отже, ті, хто мене інформував, самі не до кінця розуміли, що ж все-таки відбулося. Були потрібні тижні, щоб отримати оцінку того, що сталося. Отже, можливо, щось і замовчувалося чиновниками, які боялися відповідальності, але в основному, думаю, мені повідомляли все, як було. Картина з'ясувалася поступово, за допомогою і за участі учених, інженерів, військових, вертольотчиків, шахтарів, персоналу станції» [11].

Відсутність об'єктивної інформації про аварію створила підґрунтя для поширення різних чуток, перебільшень, перекручувань реальних фактів. Це стосувалося і пересічних людей, і засобів масової інформації, зокрема західних. На сторінках багатьох видань США й Західної Європи почали з'являтися «сенсаційні повідомлення» про тисячі загиблих, вибух двох

блоків станції, відсутність систем захисту реакторів. Робилися «прогнози» про неминучу смерть половини населення міста Прип'яті, загибель усіх малих міст і сіл України та Білорусі, поступове «вимирання» Києва. Так, агентство United Press International, посилаючись на свої джерела в Києві, повідомило, що внаслідок катастрофи на АЕС загинуло 2 тис. осіб. Цю інформацію миттєво передрукували редакції багатьох газет.

Оцінюючи ситуацію на Чорнобильській АЕС, зарубіжні посадовці подекуди посилалися на інформацію, отриману за допомогою супутникових фотографій. Між тим, робити однозначні висновки за такими знімками також було неможливо. 29 квітня джерело в Пентагоні повідомило американську телекомпанію Ен-Бі-Сі про те, що, мовляв, інформація щодо 2 тис. загиблих «схожа на правду, оскільки на станції працювали чотири тисячі осіб». Натомість один із американських військових заявив, що від вибуху постраждав ще один реактор. «Із західних супутників відкривається інша — набагато більш небезпечна картина, — інформував 30 квітня відомий ведучий новин Ен-Бі-Сі Ден Разер. — Американські спецслужби повідомляють, що за даними з розвідувальних супутників, інцидент з реактором усе ще не завершений, і нині, можливо, починає плавитися другий реактор». Ця інформація була неправдивою, бо насправді загрозу розповсюдження пожежі на інші реактори Чорнобильської АЕС усунули ще в перший день аварії [15].

На Чорнобильській АЕС, 1986 р.

«Представники Радянського Союзу виступали мало. Своєю бездіяльністю влада віддала контроль за потоком інформації в руки на Заході. Протягом більш, ніж двох тижнів від радянських державних службовців, лікарів, інженерів, фізиків і простих громадян інформація надходила тільки в оптимістичних тонах. Це знижувало довіру до неї. Частина інформації, зокрема, про рівень радіації за межами станції, взагалі не розповсюджувалася або видавалася пізно. В результаті з'явилася проблема довіри до радянських джерел інформації», — так охарактеризував тодішню інформаційну ситуацію довкола чорнобильської катастрофи професор Девід Рубін у брошурі «Уроки Тримайл-Айленда і Чорнобиля», підготовленої у Нью-Йоркському університеті восени 1986 р. [18].

В радянській Україні інформацію про вибух на Чорнобильській АЕС справді певний час приховували. Підтвердженням «нормальної ситуації» в республіці мали стати організовані й проведені по різних містах травневі демонстрації та інші святкові заходи. Перший секретар Київського міськкому партії Ю. Єльченко у доповідній записці В. Щербицькому повідомляв, що 13–14 травня в партійних організаціях міста відбулися збори, учасники яких гнівно засудили антирадянську пропаганду США та інших країн стосовно «чорнобильської проблеми». У доповідній стверджувалося, що проведення зборів «посприяло зміцненню морально-політичної обстановки у місті, підвищило дух оптимізму і впевненість трудящих, усього населення столиці України» [8].

Зробимо припущення, що, якби інформацію про вибух на Чорнобильській АЕС не передавали західні «радіо-голоси», то пересічні радянські люди не дізналися б про неї через кілька діб. «Голос Америки», Бі-Бі-Сі, «Німецька хвиля» і «Свобода» повідомляли про аварію на атомній електростанції постійно. Лише через чотири роки верховна влада СРСР неохоче визнала, що в 1986 р. систему сповіщення населення про аварію на АЕС справді не було задіяно; що в зараженому радіацією Києві 1 травня 1986 р. вивели колони школярів на святкову демонстрацію; що для мешканців Чорнобиля збудували нові селища в зараженій зоні, непридатній для життя; що сотні тисяч людей опинилися на землях, сільськогосподарську продукцію з яких споживати було не можна, але її, небезпечно радіоактивну, вирощували, заготовляли і в найкращому випадку розсилали по країні. Таким чином, радіоактивне м'ясо використовувалося для добавок до ковбаси десь у Сибіру, радіоактивне порошокове молоко потрапляло на стіл у Середній Азії і т. ін. Лише у 1990 р. було офіційно визнано, що територія заражених радіацією областей у середній смузі Росії, в Україні та Білорусі величезна, і становить щонайменше половину території Західної Європи.

Чорнобильська катастрофа стала чи не найпершою світовою новиною саме про Україну. Перші масові згадки про Україну в сучасній, наприклад, англomовній американській пресі датуються травнем 1986 р., коли країну спіткало чорнобильське лихо. Було б неправильно стверджувати, що до травня таких згадок узагалі не було. Та все-таки їх поява в американській пресі була такою рідкістю, що не лише не привертала уваги англomовного читачького загалу, а й дала змогу ігнорувати саме існування такої великої країни, як Україна [6].

Після Чорнобильської аварії значно активізувалася діяльність і українські еміграційні періодичні видання. Катастрофа на ЧАЕС стала каталізатором посиленої критики радянської соціально-політичної системи. Так, українська газета «Свобода» 14 травня 1986 р. в статті «Москва поволі признається» писала: «По лінії пропаганди речник міністерства закордонних справ СССР Владімір Ломейко продовжує нападати на З'єднані Стейти Америки й інші демократичні країни за “гістеричну антисовєтську пропаганду і <...> використання чорнобильської катастрофи для своїх політичних цілей”. Він, вимахуючи американськими газетами, зокрема “Нью Йорк Пост” і іншими вигукував: “Ось так виглядає їхня правда”. Але, не зважаючи на офіційні заяви, Москва мусить поволі признаватися до правди, яку не можна приховати, кажуть політичні спостерігачі»[12].

Натомість офіційні радянські представники на Заході, так само як і всередині СРСР, досить мало виступали публічно на тему катастрофи. Саме це давало Заходові змогу тримати «інформаційну ситуацію» довкола Чорнобиля у своїх руках. Протягом більше двох тижнів після аварії радянські новини з Чорнобиля мали виключно оптимістичний тон, і це справді не могло не впливати на рівень довіри до них. Нарешті, відсутність у радянських джерелах офіційної інформації про рівень радіації також діяла проти самої влади. Прості громадяни й західні журналісти були змушені отримувати таку інформацію з альтернативних джерел, хоча не всі вони були достовірними та об'єктивними. Зупинити потік недостовірної інформації вдалося лише після того, як СРСР почав проводити брифінги і передавати інформацію про події в Чорнобилі до МАГАТЕ.

Слід зауважити ще одну характерну тенденцію у висвітленні подій довкола Чорнобиля. Чим менше оперативної інформації про Чорнобиль з'являлося на сторінках радянських періодичних видань, чим жорсткішим ставав контроль інформації про події у 30-ти кілометровій зоні, тим більше в масі пересічного населення побутовало неймовірних чуток і пліток, тим активнішою ставала публікація недостовірної інформації на шпальтах зарубіжних періодичних видань. І навпаки: після того, як у лютому 1987 р. в зоні запрацював Відділ інформації і міжнародних зв'язків, було прове-

дено перші телефонні мости Чорнобиль — західні засоби масової інформації, коли в Чорнобилі з'явився прямий телефонний канал, а в самій зоні почали працювати іноземні кореспонденти, поширення безглузвих чуток припинилося і у влади з'явилася реальна можливість впливати на зміст поширюваної про аварію інформації [15].

Таким чином, інформація про катастрофу на Чорнобильській АЕС стала чи не головною «українською темою» зарубіжної преси у 1986–1987 рр. Радянський Союз цілковито програв «інформаційне протистояння» стосовно висвітлення наслідків чорнобильської аварії. Інформаційна ситуація довкола Чорнобиля стала ще одним засобом критики радянського суспільно-політичного устрою і, певною мірою, прискорила падіння комуністичної системи.

1. Ярошинская А. Чернобыль. Совершенно секретно / Ярошинская А. — М. 1992. — С. 250–575.

2. Барановська Н. П. Україна — Чорнобиль — Світ: Чорнобильська проблема у міжнародному вимірі 1986–1999 / НАН України; Інститут історії України / Барановська Н. П. — К. : Ніка-Центр, 1999. — 400 с.

3. Барановська Н. П. Чорнобиль в новітній історії України: влада і суспільство: Автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / НАН України; Інститут історії України / Н. П. Барановська. — К., 2006. — 35 с.

4. Битва за Чорнобиль: «Електронний ресурс»: [Режим доступу]: <http://lenta.ru/articles/2006/04/17/smi/>

5. Гусев О. П. Ключ аварійного захисту: Чорнобильська АЕС на зламі тисячоліть: Документально-публіцистична повість / Гусев О. П. — К. : ДрУк, 2001. — 272 с.

6. Зовнішній імідж України в світлі англomовної преси: Електронний ресурс: [Режим доступу]: <http://ukrajinciberlinu.wordpress.com/2009/05/09/3690/>

7. Костін І. Ф. Чорнобиль: Сповідь репортера: Книга-альбом / Костін І. Ф. — К. : Мистецтво, 2002. — 320 с.

8. Литвин В. М. Україна на межі тисячоліть (1991–2000) / Литвин В. М. — К. : Альтернативи, 2000. — 360 с.

9. Ми були першими...: Зб. спогадів учасників ліквідації аварії на ЧАЕС — ветеранів органів внутрішніх справ Київської області, які першими вступили у боротьбу з наслідками планетарної катастрофи / В. М. Корнійчук (ред. кол.), К. І. Бурцев (упоряд.). — К. : Етнос, 2006. — 344 с.

10. Миколюк В. Чорнобильська катастрофа в документах, фактах та долях людей: 1986–2006 / Миколюк В. М., Василенко А. Г., Десятильников П. М., Гладуш І. Д., Корнійчук В. М.; Українська асоціація «Чорнобиль» органів та військ МВС України. 2-е вид., доопрац. — К. : Азимут-Україна, 2006. — 624 с.

11. Михаил Горбачев об аварии на Чернобыле: Електронний ресурс: [Режим доступу]: http://news.bbc.co.uk/hi/russian/news/newsid_4936000/4936186.stm

12. Москва поволі признається. Архів українського видання в Америці «Свобода»: Електронний ресурс: [Режим доступу]: <http://www.svoboda-news.com/arxiv/pdf/1986/Svoboda-1986-090.pdf>

13. Покутний П. Г. Чорнобиль: час подолання = Chornobyl: Time of Overcoming: Фотоальбом / Покутний П. Г., Лябах М. І., Гаман В. П., Королевська А. В., Кримчук Г. П. — К. : Чорнобильінтерінформ, 2001. — 191 с.

14. РАТАУ: роки вісімдесяті : Електронний ресурс : [Режим доступу] : <http://news2.ukrinform.com:8101/ukr85/80.html>

15. Ужас Чернобыля: как это было : Електронний ресурс : [Режим доступу] : http://news.bbc.co.uk/hi/russian/news/newsid_4935000/4935270.stm

16. Чорнобиль. 1986–1987 рр. Документи і спогади: Роль НАН України у подоланні наслідків катастрофи / А. П. Шпак (голов. ред.), В. Д. Новіков (уклад.). — К. : Академперіодика, 2004. — 564 с.

17. Чорнобильська трагедія: Документи і матеріали / НАН України; Інститут історії України; Головне архівне управління при Кабінеті міністрів України; Центральний державний архів громадських об'єднань України; В. А. Смолій (відп. ред.), Н. П. Барановська (голов. упоряд.). — К. : Наукова думка, 1996. — 783 с.

18. Щербак Ю. М. Чорнобиль: документальна повість / Щербак Ю. М. — К. : Дніпро, 1989. — 222 с.

С. О. Костилюва

УДК: 94(477)«19–20»+082.1

«СТОРІНКИ ІСТОРІЇ. ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ»: ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ, АНАЛІЗ ЗМІСТОВОГО НАПОВНЕННЯ ВИДАННЯ

У статті представлено огляд історії створення та джерелознавчу характеристику видання «Сторінки історії. Збірник наукових праць», проаналізовано структуру та змістове наповнення випусків збірника. Обґрунтовано наукове значення періодичного видання, високий рівень його інформаційної насиченості.

Ключові слова: Київський політехнічний інститут, наукова періодика, історія науки і техніки, історія України.

В статье представлен обзор истории создания и источниковедческая характеристика издания «Страницы истории. Сборник научных трудов», проанализированы структура, содержательное наполнение выпусков сборника. Обоснованы научное значение издания, высокий уровень его информационной насыщенности.

Ключевые слова: Киевский политехнический институт, научная периодика, история науки и техники, история Украины.